

Aristoteles'in Kategoriler Kuramının Ele Alınış Biçimleri

Multi-sided Interpretation of Aristotle's Theory of Categories

HÜLYA ALTUNYA

Süleyman Demirel University

MUSTAFA YEŞİL

Necmettin Erbakan University

Received: 09.10.16 | Accepted: 27.12.16

Abstract: Aristotle's theory of categories is one of the most controversial issues in the history of philosophy. Many of the philosophers in Late Antiquity, Middle Ages, Modern and Contemporary era interpret the theory from different point of view. Although The Categories divides all of being into ten categories, it's not very easy to say whether or not the mentioned categories designed by Aristotle are linguistic, ontological or logical structures. It appears that the way an interpreter reads the text makes clear how he answers that question.

Keywords: Category, the theory of categories, linguistics, ontology, logic.

✉ Hülya Altunya, *Doç. Dr.*

Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü
32100, Isparta, TR | hulyaaltunya@sdu.edu.tr

✉ Mustafa Yeşil, *Yrd. Doç. Dr.*

Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Fakültesi Felsefe Bölümü
42140, Meram, Konya, TR | yesilmustafa@hotmail.com

“Gül, adı başka bir şey olsaydı, yine güzel kokardı.” (William Shakespeare)

Giriş

Aristoteles (M.Ö. 384-322)’in kategoriler konusu ile alakalı yaklaşımları felsefe tarihi boyunca neredeyse bütün filozofları ve felsefi sistemleri derinden etkileyen bir tartışmadır. Eserlerinden anlaşıldığı kadarıyla, filozof bu konuyu gündeme getirmekle hem Presokratik ve Platonik öğretilere karşı kuvvetli bir eleştiri mekanizması geliştirmeye gayret etmekte hem de felsefenin geleneksel problemlerine yönelik tutarlı çözümler ortaya koymayı gaye edinmektedir (Evangeliou, 1996: XI). Nitekim bu araştırmanın temel motivasyonunu biçimlendiren şu hususu başlangıçta belirtmek gerekmektedir ki Aristoteles’in kategoriler konusu ile alakalı yaklaşımlarına dair gerek geç Antik Çağ ve Orta Çağ düşünürleri gerekse modern ve çağdaş düşünürler arasında tartışmasız kabul edilen genel geçer bir yorum mevcut değildir. Dexippus (M.S. 210-273)’tan aktarılan şu metin söz konusu durumu açık bir şekilde teyit etmektedir:

Hangi neden, filozofları, Aristoteles’in *Kategoriler* olarak adlandırılan çalışması ile alakalı bu kadar çok ve çeşitli tartışmaya yöneltmektedir? Eminim ki sadece Aristoteles’in kategorilerini zayıflatmaya çalışan Stoacılar ve Platoncularda değil, bizzat Aristotelesçilerin kendi aralarında da, kategoriler konusundan daha çok tartışma ve daha büyük ihtilaf barındıran bir konu mevcut değildir (Evangeliou, 1996: 28; Tefvik, 2015: 656-657).

Kategoriler konusu ile alakalı farklı yorumlama biçimlerinin ortaya çıkmasından Aristoteles’in kendisinin ya da sahip olduğumuz *Kategoriler* metninin kısmen sorumlu olduğu ima edilmektedir. Sözelimi kategori teriminin kendisinde ve tanımında kullanılan ifadeler Aristoteles yorumcuları tarafından farklı şekillerde anlaşılmıştır. Belki de en fazla tartışma konusu bu terimin ne anlama geldiği ile ilgilidir. Nitekim “söylenen şeyler” anlamına gelen “legomena” (λεγόμενα) terimi kategoriler metninin başlangıcında birkaç kez kullanılsa da, -metin tahlilinden hareketle- bu ifade ile kastedilen şeyin ne olduğunu belirlemek pek kolay değildir. İlgili terimin etimolojik olarak “neden” (λόγος) ve “demek” (λέγειν) ifadeleriyle ilişkili olması konunun aydınlatılmasına doğrudan bir katkı sağlamamaktadır. Bu durumda “söylenen” şeylerin ne olduklarına dair belirlenim,

yani onların “kelimeler” (*words*) mi, “kavramlar” (*concepts*) mı yoksa “şeyler” (*things*) mi olduklarına dair tespit, kategoriler konusunun anlaşılması bakımından ciddi ehemmiyet arz etmektedir (Ammonius, 1991: 16-18; De Rijk, 2002: 358-359; Evangelou, 1996: 28-29; Köz, 2003: 86).

Aristoteles'in bazı eserlerinde kategorilerin sayısı ve içeriği ile alakalı değişik izahların bulunması konunun anlaşılmasındaki bir diğer zorluk olarak ele alınmaktadır. Örneğin, filozof *Kategoriler* ve *Topikler* adlı eserlerinde on tane kategori listelerken, *İkinci Analitikler* ve *Metafizik* adlı eserlerinde ise sekiz tane kategori listelemektedir (Aristotle, 1928c: 103b20-30; Aristotle, 1925: 1096a20-30; Aristotle, 1928d: 1017a25; Aristoteles, 2001: 225b5; Bar-On, 1987: 228). Bu çeşitlilik farklı eserlerde listelenen kategori şemalarının aynı amaca hizmet edip etmediklerine dair bazı kuşku ortaya çıkarmaktadır. Kant (1724-1804) Aristoteles'in kategoriler listesinin kusurlu olduğunu iddia ederken bu sözde çeşitliliği önemli bir gerekçe olarak kullanmış görünmektedir (Höffe, 2010: 132). Hiç şüphesiz kategoriler listesine dair izahların metinden metine farklılık göstermesi de benzer türden kuşku gün yüzüne çıkarmaktadır. Nitekim bu listelerdeki içerilen öğeleri *Kategoriler* kitabı “bileşimsiz söylenen şeyler” (*things said without combination*) olarak izah ederken, *Topikler* ve *Metafizik* kitapları ise “kategoriler sınıfı” (*the genera of the categories*) olarak ele almaktadırlar (Pini, 2002: 2-3; Brentano, 1975: 49-50).

Modern yorumcular *Kategoriler* kitabını genellikle varolan şeyler ile alakalı ile bir inceleme olarak göz önünde bulundurmaktadırlar. Fakat Aristoteles'in varolan şeyler hakkında bu eserde söylediği şeyler ile *Metafizik* adlı eserde aynı konu hakkında söylediği şeyler birbirinden farklılık göstermektedir. Örneğin, filozof *Kategoriler* adlı eserinde varolan somut bireyleri yani “birinci tözler”i (*primary substances*) öncelikli olarak ele alırken, *Metafizik* adlı eserinde ise birer sınıf ifadesi olan cinsleri ve türleri yani “ikinci tözler”i (*secondary substances*) öncelikli olarak ele almaktadır (Pini, 2002: 12; Bar-On, 1987: 43-44). Elbette bu ontolojik tablonun çeşitliliği ile alakalı bazı açıklamalar yapılmaktadır ki bunlardan bir tanesi, filozofun düşüncelerinin zaman içerisinde gelişim gösterdiğine dair varsayımdır. Buna göre, Aristoteles'in gençlik dönemi eseri olan *Kategoriler*'de ortaya koyduğu ontoloji ile olgunluk dönemi eseri olan *Metafizik*'te ortaya koyduğu ontoloji arasında önemli bir gelişim ve değişim mevcuttur. Onto-

lojik tablonun çeşitliliği ile alakalı bir diğer açıklama *Kategoriler* ve *Metafizik* eserlerinin her ikisinin de varolan şeyler ile alakalı birer inceleme olduklarını, fakat bu iki eserin yöntem ve amaç bakımından farklılaştıklarını iddia etmektedir. Yani bu teşebbüs, *Kategoriler*'de başlangıç düzeyinde ele alınan aynı konunun *Metafizik*'te daha ileri düzeyde ele alındığını iddia etmektedir (Pini, 2002: 5-6; Studtmann, 2008: 8).

Aristoteles'in *Kategoriler*'de söylediği şeylerle *Metafizik*'te söylediği şeyler arasındaki sözde uyumsuzluğa dair bir çözüm sunabilmek hem geç Antik Çağ ve Orta Çağ düşünürleri hem de modern ve çağdaş düşünürler için önemli bir uğraş olmuştur. İlginç bir şekilde, *Kategoriler*'in mantıksal yorumuna dair geleneksel yaklaşım geçerliliği hala devam ettirmekte ve bu problemin çözümüne dair yorumculara önemli ipuçları sunmaktadır. Buna göre, Porphyrios (M.S. 234-305)'un kategorileri iki yönlü olarak ele alınmanın gerekliliğine dair yaklaşımı Aristoteles'in hem kategoriler kuramının hem de bütün eserlerinin yorumuna dair katkılar sağlamaktadır. Yani, Aristoteles *Kategoriler*'de bir mantıkçı olarak konuşmakta ve kategoriler listesindeki öğeleri “delâlet eden kelimeler” (*significative words*) olarak ele almaktadır; filozof *Metafizik*'te ise bir metafizikçi olarak konuşmakta ve kategorileri “zihindışı şeyler sınıfı” (*the genera of extramental thing*) olarak göz önünde bulundurmaktadır (Pini, 2002: 12). Elbette henüz çalışmanın giriş aşamasında, bu yaklaşımın haklılığına veya haksızlığına dair bir tespit bulunmak mümkün değildir. Lakin Aristoteles'in kategoriler kuramı ile alakalı bu izah ve yorum çeşitliliğinin değişik türden sorgulamaları beraberinde getirdiğini ifade etmemiz gerekmektedir.

1. *Kategoriler* Kitabının ve Kuramının Otantikliği

Kategoriler listesinde içerilen öğelerin değişik eserlerdeki sayısal farklılığı, kategorilerin farklı eserlerde farklı şekillerde ele alınması vb. durumlar öncelikle, ilgili metnin Aristoteles tarafından yazılıp yazılmadığına dair bazı tartışmaları gündeme getirmektedir (Wedin, 2000: 1; Evangelou, 1996: 27; Adamson, 1911: 176). Bu kuşkulu yaklaşımın gerekçelerinden bir tanesi, Pythagoras (M.Ö. 570-495) geleneğine mensup Tarantlı Architas (M.Ö. 428-347)'in daha önceleri kategorilere dair bir eser yazdığı ve muhtemelen Aristoteles'in bu kitaptan esinlendiği iddiasıdır. Ancak bu varsayımın prensip, üslup ve felsefi bakış açısından teyit edilmesinin

mümkün olmadığı ifade edilmektedir (Fârâbî, 1986a: 109; Simplicius, 2014b: 158; Adamson, 1911: 173; Erdem, 2010: 17).

Kategoriler adıyla bilinen eserin Aristoteles'e aidiyetini tespit eden çeşitli kanaatler mevcuttur. Aristoteles'in eserlerini düzenleyip yorumlayan Rodoslu Andronicus (M.Ö. ...-60), mantık külliyatı içerisine dâhil edilen *Kategoriler* kitabının Aristoteles'e ait olduğunu açıklayan bir şerh yazmaktadır. Andronicus'un şerhlerinin yanısıra, Theophrastus (M.Ö. 371-287) ve diğer birçok yorumcunun kategorilere düştüğü şerhler günümüzde kaybolmuş olsa da, bu şerhlerin güvenilirliğine dair kanaatler Alexander Aphrodisias (M.S. 200), Simplicius (M.S. 490-560) ve Philoponus (M.S. 490-570) tarafından dile getirilmektedir (Aphrodisias, 1991: 45; Simplicius, 2014a: 11; Evangelou, 1996: 35-36; Erdem, 2010: 17).

Porphyry gerek *Kategoriler* kitabının Aristoteles'e aidiyeti gerekse bu metnin içeriği ile alakalı açıklamaları nedeniyle dikkate değer bir yorumcu görünümündedir. O ilgili kitabın bir bütün olarak Aristoteles'a ait olduğunu iddia etmekte ve bu iddialarını teyit etmek için kapsamlı yorumlar ortaya koymaktadır. Porphyry'un konu ile alakalı açıklamalarının sonraki dönem Aristoteles yorumcuları arasında popüler ve genel geçer bir yaklaşım olarak benimsendiğini ifade etmek gerekmektedir. Nitekim bu yaklaşıma göre, kategoriler kuramı felsefenin bütün alanlarına yönelik bir giriş niteliğindedir. Yani, o sadece dil ve mantık için değil, Aristoteles'in felsefesini bir bütün olarak anlayabilmek için temeldir (Frede, 1987: 11-12; Husik, 1904: 528; Evangelou, 1996: 20, 33-37, 57).

Kategoriler kitabının aidiyeti ile alakalı tartışmaların yanısıra, kategoriler kuramının ilk olarak Aristoteles'e ait olup olmadığına dair bazı tartışmaları da gündeme getirmek gerekmektedir.¹ Çünkü bazı Platoncular bu öğretinin, Aristoteles'ten daha önce Platon (M.Ö. 427-347)'a ait bir girişim olarak tezahür ettiğini iddia etmektedirler. Nitekim Plutarch (M.S. 46-120) bu kuramın Platon'un *Timaeus* adlı eserinde gizli olduğunu ifade ederken; Albinus (M.S. 150) ise onun *Parmenides*'te mevcut olduğunu iddia etmektedir. Elbette "kategori" terimine Aristoteles'ten daha önce Platon'da rastlanmaktadır. O, kategorileri *Theaitetus* diyalogu'nda genel

¹ Aristoteles'in Hintli düşünür Kanada'nın kategoriler ile alakalı kanaatlerinden etkilenip etkilenmediğine dair kısa tartışma için, bkz. (Tevfik, 2015: 657-658; Adamson, 1911: 171-172).

var olma biçimleri yani, “her şey üstüne tümeller” olarak ele alırken, *Sofist* adlı eserinde ise “yüksek cinsler” olarak ele almaktadır (Platon, 1997: 81-82; Brentano, 1981: 81; Evangelou, 1996: 8). Nitekim *varlık, özdeşlik, başkalık, hareket ve hareketsizlik* sınıflamasıyla dile getirilen bu yüksek cinsler Platon açısından varlığın en yüksek biçimleridir (Adamson, 1911: 173-174; Frede, 1987: 27-28; Tevfik, 2015: 658; Yalın, 2000: 5).

Plotinus (M.S. 205-270) gibi bazı Platoncu düşünürler Aristoteles’in kategorilerini ya Platon’un yazılarında bulmaya çalışmakta ya da onları değiştirerek Platon felsefesine uygun hale getirmeye çalışmaktadırlar. Porphyry ise Aristoteles’in kategori kuramını Platon ile ilişkilendirmeden kabul etmekte ve bu kuramın Platoncu bir değişikliğe ve nitelendirmeye gerek duyulmadan müdafaa edilebileceği görüşündedir. Bu yüzden Porphyry, hocası Plotinus’un Aristoteles’in kategorileri ile alakalı ontolojik yorumunu benimsememekte ve onun bu konudaki olumsuz eleştirilerini kabul etmemektedir. Bu noktada Porphyry hem kategoriler kuramının Aristotelesçi yorumunu ortaya koymakta hem de bu kuramın Platoncu “yüksek cinsler” (*genera of being*) öğretisi ile özdeş olamayacağını iddia etmektedir (Evangelou, 1996: 9).

Aristoteles kategoriler kuramını, Platon’un idealar öğretilerine muhalefet maksadıyla şekillendirmektedir. Nitekim Platon Presokratik düşünürlerin gündeminde yer alan değişim problemini aşabilmek için varlığı ve varlığın kavramsal çerçevesini metafizik ile ilişkilendirmeyi felsefi bir gereklilik olarak görürken; Aristoteles ise varlığın fiziki olanla ilişkisini muhafaza etme gayreti içerisindeydi. Yani Platon açısından idealar zihin-üstü ve metafizik birer unsur iken (Çotuksöken, 1986: 14-15; Köz, 2003: 88), Aristoteles açısından kategoriler hem fiziki dış dünya ile hem de zihin ile ilişkilendirilmiş unsurlardır.

Platon’un eserlerinde kategoriler ile ilişkilendirilmesi muhtemel bazı kavramlar ve sınıflandırmalar gözlemlenmiş olsa bile, bu olanak kategoriler kuramının Platon’a aidiyetini pekiştirecek bir durum değildir. Elbette Aristoteles’in bazı kanaatlerin teşekkülü bakımından Platon’dan, Sokrates’ten, Presokratiklerden vb. düşünürlerden esinlenmesi gayet doğaldır. Ancak o, kategoriler kuramını sistematik bir yapı içerisinde ele alarak hem felsefe tarihi boyunca pek çok filozofu ve felsefi sistemi derinden etkileme hem de güncel anlamda kategoriler ile ilgilenen farklı disiplinlere

esin kaynağı olma bakımından kendisine mahsus bir yapı ortaya koymaktadır. Bir başka ifadeyle, Platon'un en önemli öğrencisi ve en büyük muarızı olan Aristoteles kategoriler bahsine herkesten daha fazla ehemmiyet vermekte ve bu yönüyle, kendisinden önceki düşünürlerden daha farklı ve sistemli bir kuram inşa etmektedir. Nitekim dil, mantık ve ontoloji çalışmalarında filozofun bu kuramının hala en çok değinilen felsefi konulardan birisi olması, bu bağlamda Aristoteles'in ziyadesiyle şöhrete ve itibara sahip olduğunu açıkça ortaya koymaktadır (Tevfik, 2015: 658).

2. Aristoteles'in Kategoriler Kuramı

Aristoteles'in *Kategoriler* kitabı bir kavram incelemesi ve bir sınıflandırma örneği görünümündedir (Evangelou, 1996: 29-30; Köz, 2003: 83). Nitekim bu metnin temel kavramı olan "Katêgoriai" (*Yun. Κατηγορίαι / Lat. Praedicamenta, Summa genera*) terimi, kategoriler, anayüklemler, ulamlar, varlığa yüklenen en genel öznitelikler veya vasıflar, "en yüksek cinsler" yani "var-olanın en yüksek cinsleri" anlamlarına gelmektedir (Peters, 2004: 179-180). Bu kelimenin Arapça karşılığı olan "makûlât" (مقولات) ise Yunanca aslına uygun olarak, "söylenen şeyler" anlamına gelmektedir. Kategori terimi, Aristoteles'e göre yüklemi ifade etmektedir. Bu yönüyle o, varlığın veya bir konuya yüklenen yüklem çeşitli sınıflarıdır. Bunlar herhangi bir yüklem olmayıp, bütün kavramları içine alan en genel kavram biçimleridir. Bu bakımdan kategoriler, isimlendirilmesi mümkün olan çeşitli varlıklar hakkında en genel yüklem listesidir (Tevfik, 2015: 655-659; Köz, 2003: 84; Bolay, 2005: 26).

Aristoteles, kendisine bir şeyin yüklem yapıldığı "konu"yu ve bu konuya yüklenen "yüklem"leri toplamda on kategori halinde ifade etmektedir. Bunlar, "töz" (*cevber*), "nicelik", "nitelik", "görelilik", "yer", "zaman", "durum", "iyelik", "etki" ve "edilgi"dir. Yani, bir "konu" belirlendikten sonra, bu konuya atfedilmesi mümkün olan yüklem toplama kategorik olarak dokuz sınıftır. Örneğin, "insan", "at" tözdür; "iki dirsek uzun", "üç dirsek uzun" niceliktir; "ak", "gramerci" niteliktir; "çeyrek", "yarım", "daha büyük" göreliktir; "Agora'da" yerdir; "dün", "geçen yıl" zamandır; "yatmıştır", "oturmuştur" durumdur; "ayakkabıları ayağındadır", "silahlıdır" iyeliktir; "o kesiyor", "o yakıyor" etkidir; "o kesiliyor" edilgidir (Aristotle, 1928a: 1b25-2a5; Höffe, 2010: 132; Keklik, 1982: 181-182; Altunya, 2014: 155-160).

“Töz” kavramı Aristoteles’in felsefesini kendisi üzerine inşa ettiği temel kavramlardan bir tanesidir. Kategoriler konusu dikkate alındığı zaman bu kavramın delâlet bağlamı “bir varlığın başka bir şekilde olamayacağı en yalın hâli, tabiatı yani kendisi” ile sınırlandırılmış görünmekte; listenin devamında yer alan dokuz kategori ise, ilgili varlığa ilişmesi veya ilişmemesi mümkün olan birer “ilinti” (âraz) olarak takdim edilmektedir. Bu kabule göre, bir ilinti ilişse de ilişmese de töz kendi varlığını devam ettirmektedir (Câbirî, 2000: 487-490). Ancak şu hususu ifade etmek gerekmektedir ki, Aristoteles felsefesinde töz kavramını bu kadar basit bir düzeyde izah etmek pek mümkün değildir. Çünkü filozof “töz” kavramını birden fazla anlama gelecek şekilde kullanmakta ve bu yönüyle, “töz-ilinti” ilişkisinden hareketle bir ontoloji tesis etmektedir.

Aristoteles açısından, insanlar, hayvanlar ve bunların çeşitli kısımları doğal fenomenlerden meydana geldiklerine göre, doğa filozofunun bu unsurların sadece nihai olarak hangi tözden meydana geldiklerini değil aynı zamanda, deri, kemik ve kan gibi diğer homojen kısımları; yüz, el ve ayak gibi heterojen kısımları da dikkate alması gerekmektedir; bunların nasıl ve hangi kuvvetten dolayı her neyse o olduklarını incelemesi gerekmektedir. Bu yönüyle, bir şeyi biçimlendiren (*formed*) unsurlara değinmeden “Falan ateşten yapılmıştır.”, “Filan topraktan meydana gelmiştir.” demek nihai tözü tespit etmek için yeterli değildir. Bu yüzden, örneğin, sadece, “Kanepede tahtadan veya bronzdan yapılmıştır.” demekle yetinmemeli, onun maddi yönü yerine, taslağı veya bileşim biçimi ile de ilgilenilmelidir (Aristotle, 1912: 640b16-28). Çünkü en nihayetinde kanepede “tahta” değildir, “tahtadandır”.

Aristoteles töz ile alakalı tartışmaların genelde iki çerçevede şekillendiğini ifade etmektedir. Buna göre, bazı düşünürler algılanan şeylerin ötesinde herhangi bir tözsel şeyin mevcut olduğunu düşünmezler iken; bazıları ise, duyumsanan şeylerin tözü bir yana, algılanan şeylerin ötesinde sayı ve gerçeklik bakımından pek çok ezeli tözün mevcut olduğunu iddia etmektedirler. Örneğin, Platon “formlar” ve “matematiğin nesnelere” olmak üzere iki tür tözün mevcudiyetini varsaymaktadır. Pythagoras geleneğine mensup kişiler “yüzey”, “çizgi”, “nokta” ve “birlik” gibi cismin sınırlarını oluşturan öğeleri tözler olarak kabul etmektedirler. Xenocrates (M.Ö. 396-314) okulu ise “formlar”ın ve “sayı”ların aynı tabiata sahip ol-

duklarını, “çizgi” ve “düzlem” gibi şeylerin ise bunlardan sonra geldiklerini ifade etmektedir (Aristotle, 1928d: 1028b10-25). Ayrıca, Empedocles (M.Ö. 495-430)'in “sevgi”yi, Herakleitos (M.Ö. 535-475)'un “ateş”i, Thales (M.Ö. 624-546)'in “su”yu, ve Anaximenes (M.Ö. 585-528)'in ise “hava”yı töz olarak kabul ettiklerini belirtmemiz gerekmektedir (Aristotle, 1928d: 996a5-10).

Aristoteles açısından töz ile alakalı izahlar dikkate alındığında, bu genel açıklamaların hangilerinin doğru ve hangilerinin yanlış olduğunu, hangi tözlerin gerçekten var olduğunu, duyumsanan tözlerin ötesinde tözlerin var olup olmadığını, duyumsanan tözlerin varolma biçimini, duyumsanan tözlerden farklı olarak bağımsız varlığa sahip bir tözün var olup olmadığını yani kısacası, tözün tabiatını araştırmak gerekmektedir (Aristotle, 1928d: 1028b25-30).

Aristoteles “töz” (*ousia, substance*) kelimesinin en azından şu dört şey için kullanıldığını ifade etmektedir ki bunlar “*konu-dayanak*” (*hypekeimenon, substratum-subject*), “öz” (*to ti en einai, essence*), “tümel” (*katholou, universal*) ve “cins” (*genos, genus*)'tir (Aristotle, 1928d: 1028b33-38). Elbette *Kategoriler* kitabının Aristoteles felsefesine giriş niteliğinde bir eser olması, töz ile alakalı izahların sıradüzeninde bu metnin vurgularının dikkate alınmasını araştırmamız açısından gerekli hale getirmektedir. Bu bağlamda Aristoteles'in “konu-dayanak” ile kastettiği şeyin ne olduğunu öncelikle belirlemek gerekmektedir.

“Konu-dayanak”, kendisi başka bir şey hakkında yüklem olmayan, fakat başka her şeyin kendisi hakkında yüklem olduğu şeydir (Aristotle, 1928d: 1028b33-38). Aristoteles bu anlamda öncelikle “toprak”, “su”, “hava” ve “ateş”in birer töz olduklarını ifade etmektedir. Çünkü filozofun iddiasına göre, “insan”, “taş” ve “ağaç” gibi doğal olarak mevcut olan varlıklar en temel düzeyde söz konusu tözlerin çeşitli bileşimlerinden meydana gelmektedirler (Aristotle, 1928d: 1017b10-15; Çotuksöken, 1986: 15). Üstelik bu doğal varlıklar, varoluşlarını harekete geçiren nedeni kendi doğal yapılarında içermektedirler. Örneğin, bir “ağaç”ın “toprak”tan neşet etme sürecindeki belirleyici neden ilgili tözün içerdiği doğal nedendir. Bir ağacın sedir olma sürecindeki belirleyici neden ise sanatçının zihnindeki formdur. (Aristoteles, 2001: 192b10-34). Bu yönüyle, ister doğal isterse sanatsal veya rastlantısal olarak meydana gelmiş olsunlar, kan, kemik, el,

yüz, altın, gümüş, bakır, tahta vb. bütün bileşenler en nihayetinde dört temel unsurdan teşekkül etmektedirler. (Aristotle, 1931b: 388a13-20, 389a10-20).

Aristoteles'in "konu-dayanak" olarak ele aldığı bir diğer unsur "bu" veya "şu" ifadeleri ile işaret edilmesi mümkün bireysel varlıklardır (Aristotle, 1928d: 1017b23-25). Yani filozof açısından, kelimenin en doğru, en öncelikli ve en kesin anlamıyla töz, ne bir konu hakkında yüklem olan ne de bir konuda bulunan şeydir. "Bireysel insan" veya "bireysel at", filozofun bu izahı daha anlaşılır kılmak için kullandığı iki örnektir (Aristotle, 1928a: 2a10-20). Aristoteles bu bağlamda "konu-dayanak"ı "birinci tözler" (*primary substances*) olarak ele almaktadır. Çünkü birinci tözler herhangi bir gözleme veya araştırmaya dayanak oluşturan somut sabit zemindir (Aristotle, 1928a: 2b15-35). Tıpkı bir Afrika atasözünde "Siz yoksanız sizin kafanızı kimse traş edemez." denilmesi gibi, herhangi bir konu tayin edilmeden, ilgili yüklem bir konuya yüklenmesi mümkün değildir.

Aristoteles açısından Uğur, Orhan, Atilla, Ayça vb. bireyler; şu an okuduğum kitap, merdivindeki kedi, kavanozdaki toprak vb. bireysel varlıklar birinci töz kategorisine dâhildirler. Filozofun kategoriler kuramında, birinci tözler olarak gözlemlenen somut bireysel unsurları merkezi konuma alması özgün bir teşebbüstür. Çünkü onun öncülü olan Platon Presokratik düşünürlerin gündeme getirdikleri değişim problemini aşabilmek ve bilginin olanaklılığını ifade edebilmek için idealar kuramını tesis etmektedir. Yani Platon açısından bilginin temeli somut olarak gözlemlenen bireysel varlıklar değil, değişimden uzak, soyut, ezeli ve tümel olan metafizik unsurlardır. Bu bağlamda, dış dünyadaki somut bireysel unsurlar sadece birer gölge ve yanılsama olup, onlar varoluşlarını ilgili metafizik unsurlardan pay almaya borçludurlar. Aristoteles ise somut olarak gözlemlenen bireysel varlıkları yani birinci tözleri ön plana çıkararak adeta Platon'un idealarını yeryüzüne indirmektedir (Arslan, 2007: 29; Joseph, 1906: 36-37). Çünkü filozof açısından idealar kuramı, zaten değişkenlik ve çokluk barındıran varlığı gereksiz yere çoğaltma girişiminden başka bir şey değildir (Mutlu, 2014: 115).

Aristoteles'in gözlemlenebilen nesnelere, tek tekleri yani "bu belirli şey"leri asıl ve birincil anlamda töz olarak ele alması fiziksel kalıcılık bakımından bir konunun (*Ar. Mevzû'*) veya dayanağın belirlenmesine olanak

sağlamaktadır. Bu türden bir teşebbüsün gözlemlenebilen unsurları gölgeler veya yanılmalılar olarak ele alması söz konusu değildir. Çünkü bu yaklaşım gözlemlenebilen unsurun bireyselliğine ve sayısal tekelliğine vurgu yapmaktadır. Uğur, Orhan, Atilla, Ayça, şu an okuduğum kitap, merdivendeki kedi, kavanozdaki toprak vb. örnekler, bireysel olma boyutuyla birincil töz kategorisine dâhil edilen varlıklardır. Bir araştırmaya veya nitelendirmeye dayanak oluşturmaları itibarıyla Aristoteles söz konusu unsurları -fiziksel kalıcılıkları ve bireysellikleri yanında- bir bütün olarak ele almaktadır. Çünkü duyumsanan ögedeki fiziksel kalıcılık, bireysellik ve bütünlük dikkate alınmaz ise, hakkında söz söylenecek ve araştırma yapılacak bir konu ve özne belirlemek mümkün olmayacaktır (Aristotle, 1928a: 3b10-15; Studtmann, 2008: 11; Marx, 1977: 24; De Rijk, 2002: 398; Mutlu, 2014: 122).

Aristoteles'in kategoriler kuramından hareketle birincil tözlere ontolojik olarak öncelik verdiği aşikâr bir durumdur. Lakin filozof bu birincil tözleri fiziksel kalıcılık, bireysellik ve bütünlük bakımından bir konu ve özne olarak belirlemiş olsa bile, herhangi bir birincil tözü her ne ise o yapan unsuru sorgulamaya devam etmektedir. Filozofun bu bağlamda gündeme getirdiği bir diğer töz türü, bir şeyi her ne ise o yapan "öz" (*to ti en eimai, essence*)'dür. Bilindiği üzere, Aristoteles açısından, duyumsanabilen bireysel bir öge yani bir birincil töz madde ve form bileşiminden meydana gelmektedir. Filozof duyumsanan bireysel ögelerin birincil töz olduklarını tartışmaya mahal bırakmayacak bir açıklıkta beyan ederken, bir şeyi her ne ise o yapan "öz"ü izah etmek için ise madde ve form bileşenlerinden hangisinin gerçek anlamda töz olduğunu tartışmaya açmaktadır.

Aristoteles madde-form ilişkisini genellikle, varolan şeylerin sınıflarını izah ettiği *Kategoriler* kitabından ziyade, *Fizik* ve *Metafizik* adlı eserlerinde ele almaktadır. Elbette madde konusunun fizik ilintili bir mesele olarak ele alınması madde-değişim ilişkisi ile doğrudan alakalıdır. Bu noktada sorulması gereken şudur ki, Aristoteles açısından, duyumsanabilen bir öge olarak tunç heykeli birincil töz ise, bu bütünü meydana getiren tunç maddesini ve şeklini töz olarak ele almak mümkün müdür? Bu soruya tutarlı yanıt verebilmek için öncelikle maddenin bir töz olarak ele alınıp alınmadığını sorgulamak gerekmektedir.

Sokrates öncesi doğa filozofları maddenin varlığını kabul etmekte ve

belirli özelliklerinden dolayı bazı maddeleri töz olarak göz önünde bulundurmaktadırlar. Nitekim bu kabule göre, kimi özelliklerine bakarak maddenin ne olduğunu söylemek mümkündür. Aristoteles ise kendi öncüllerinden farklı olarak maddeyi belirsiz bir yapı yani “heyüla” olarak ele almaktadır. Bir başka ifadeyle, filozof açısından “toprak”, “hava”, “su” ve “ateş” temel düzeyde birer töz olarak kabul edilmiş olsalar bile, nesnelerin ve birincil tözlerin bu dört unsurla hangi düzeyde ve boyutta bileşime girdiklerini tespit etmek mümkün değildir (Arslan, 2007: 14). Bu yönüyle madde (*byle*) tamamen belirsiz bir yapıdadır. Şayet madde töz olarak kabul edilmiş olsa idi, bu tamamen materyalist bir kabule karşılık gelecekti. Bu bağlamda Aristoteles maddenin tek başına bir töz olamayacağını iddia etmektedir. Çünkü ona göre tözün, bağımsız bir varlığa sahip olma (*separatedness*) ve “belirli bir bu” olma (*thisness*) nitelikleriyle kendi kendine yeterli olması gerekmektedir. Hâlbuki madde kendi başına bu niteliklere sahip değildir (Aristotle, 1928d: 1029a25-30; Marx, 1977: 23). Örneğin, bir miktar altın, bir yüzük olma potansiyeline sahip olsa bile, henüz bir yüzük değildir. Yani altın, yüzüğün varlığa getirilmesi bakımından sadece bir potansiyeldir. Bu durumda, altın potansiyel olarak bir yüzük ise, onu gerçek (*actual*) yüzük haline getiren unsurun ne olduğunu sorgulamak gerekmektedir (Bar-On, 1987: 47; Marx, 1977: 36).

Aristoteles’in maddeyi yapı itibarıyla bilinebilir olmayan bir potansiyel olarak ele aldığı açıktır. Filozofun maddenin yapısındaki bu belirsizliği aşabilmek için potansiyel (*dynamis*) ve bil-fiil (*energeia*) kavramlarına müracaat etmesi önemli bir teşebbüstür. Çünkü o madde ve form arasındaki kopukluğu bu kavramlar vasıtasıyla birleştirmektedir. Yani madde (heyüla) bir potansiyel olarak mevcuttur; form ise maddeyi bil-fiil olarak biçimlendirmekte ve onu bireyselleştirmektedir. Burada biçimlendirmenin aktif sürecinde maddeden ziyade, form belirleyicidir. Bir başka ifadeyle, form heyülayı somut bir bireye veya nesneye dönüştürmektedir (Marx, 1977: 28-29; Brentano, 1975: 27; Studtmann, 2008: 11).

Aristoteles’in, bir şeyi doğası gereği o şey yapan unsuru töz olarak benimsediğini ifade etmiştik (Aristotle, 1928d: 1029b13-15). Bu bağlamda filozof öncelikle “öz” ve “form” kavramlarını ön plana çıkarmaktadır.²

² Form kavramının yirmiden fazla farklı anlama geldiği iddia edilmektedir. Bkz. (Studtmann, 2008: 22, 59).

Aslında Aristoteles yorumcularının genellikle yaptıkları gibi, bu iki kavramı, bir şeyi o şey yapan unsur olma cihetiyle, form kavramı altında ele almak bazı yönleriyle mümkün görünmektedir. Nitekim madde potansiyel bir mevcudiyet iken, form bu potansiyeli bil-fiil mevcudiyet haline dönüştürmektedir. Bu durum Aristoteles'in varoluş sınıflandırması ile doğrudan ilişkilidir. Çünkü filozof potansiyel bir mevcudiyetin bil-fiil varlık haline dönüşme serüvenini yani varoluşu “doğal”, “sanatsal” ve “rastlantısal” olmak üzere üçe ayırmaktadır. Bu yaklaşıma göre, et, kemik, kan vb. unsurların bir bileşim neticesinde insanı meydana getirmesi mümkün değildir. Bütün bu potansiyel bileşenler ancak ve ancak doğası gereği insanı insan yapan “öz”ün yani ruhun biçimlendirmesi ile bil-fiil mevcudiyet kazanmaktadır.³ Yani, bu varoluş serüvenini harekete geçiren unsur insanın yapısında mevcut olan doğal eğilimdir, erekselliktir. Bir başka ifadeyle, doğal varlıklar, varoluşlarını belirleyen ereksel nedeni kendi doğal yapılarında barındırmaktadırlar. Sanatsal varoluşlara gelince, onlar maddeye veya maddi bileşenlere potansiyel olarak bağımlı olsalar bile, onları bil-fiil varlığa getiren şey sanatçının zihnindeki formdur, gayedir. Örneğin, bir ahşap heykel göz önünde bulundurulursa, ahşap çeşitli bileşenlerden meydana gelip heykel olma potansiyeline sahip bir madde iken, ancak sanatçının zihnindeki form veya gaye ilgili potansiyeli bil-fiil varlığa dönüştürme konusunda belirleyicidir, nedendir. Rastlantısal varoluş ise, herhangi bir tedavi uygulamaksızın bir hastanın kendiliğinden iyileşmesi gibidir. Burada, bahsedilen türden bir neden gündeme getirilmemektedir (Aristotle, 1928d: 1070a10-30; Aristotle, 1931a: 414a12-23; Marx, 1977: 28-29).

Aristoteles'in yaklaşımlarından hareketle özellikle doğal ve sanatsal varolma biçimlerinde iki farklı türden formun ortaya çıktığı görülmektedir. Filozof açısından, madde ve form olmaksızın doğal bir şeyin var olması ve varlığa gelmesi mümkün değildir. Bu yönüyle tüm doğal varlıkların devinimi belirli bir doğal gaye yani erek (*telos*) barındırmaktadır. Örneğin, ağaç olma potansiyelini bünyesinde barındıran bir tohum doğal yapısındaki ereksellik sayesinde zamanla devasa bir ağaca dönüşmektedir. Beyin

³ Aristoteles'e göre, canlı varlıklarda beden *madde*, ruh ise *form*dur. Filozof bu bağlamda madde-form ilişkisini izah ederken üç farklı mukayese ortaya koymaktadır ki beden ve ruh birinci örnekte “balmumu” ve “balmumunun biçimi” gibidir; ikinci örnekte “balta” ve “baltanın işlevi” gibidir; üçüncü örnekte “göz” ve “görme işlevi” gibidir (Aristotle, 1931b: 390a10-15; Aristotle, 1931a: 412b10-25).

fonksiyonları ve duyumsama kabiliyetleri henüz tam gelişmemiş bir bebek doğal yapısında barındırdığı ereksellik sayesinde zamanla pek çok soyut işlemi yapabilen yetişkin bir birey haline gelmektedir. Herhangi bir sanatsal faaliyet neticesinde ortaya çıkan varlığa gelince, onun maddesi tabiatla doğal olarak mevcut olan bir nesne olsa bile, bu nesnedeki potansiyelin bil-fiil varlığa dönüştürülmesi sanatçının zihnindeki gaye ile belirlenmektedir. Örneğin, ağaç tabiatla mevcut olan doğal bir cisimdir, lakin bu cisimdeki potansiyeli biçimlendiren sanatçı ondan bir sedir veya sandalye meydana getirmektedir. Bu yönüyle, doğal ve sanatsal varlıklar bakımından, madde bir potansiyeldir ve aynı zamanda bil-fiil mevcudiyetin maddî nedenidir; işlevsel olma cihetiyle bil-fiil mevcudiyeti biçimlendiren form ise doğal varlıklar bakımından ereksel neden iken, sanatsal varlıklar bakımından hem formel hem de ereksel neden olabilir (Aristotle, 1931a: 412a5-23; Bar-On, 1987: 47-48). Kısacası, ağaç, sandalyenin maddî nedenidir (*material cause*); usta, sandalyenin fail nedenidir (*efficient cause*); ustanın zihnindeki taslak, sandalyenin biçimsel nedenidir (*formel cause*); ustanın sandalyeyi yapma gerekçesi/amacı ise ereksel nedendir (*final cause*). Netice itibariyle Aristoteles, yapısındaki belirsizlik ve bilinemezlik nedeniyle maddeyi bir töz olarak ele almazken, madde-form bileşiminden meydana gelen cismi bil-fiil biçimlendiren unsur olması itibariyle “form”u yani, bir şeyi o şey yapan “öz”ü bir töz olarak benimsemektedir. Çünkü hilomorfizm (*hylomorphism*) olarak adlandırılan bu görüşe göre, fiziksel varlıklar sadece ontolojik olarak karmaşık değildirler onlar aynı zamanda varlıklarını “form”a borçludurlar (Aristotle, 1928d: 1041b25-33).

Aristoteles fiziksel kalıcılığı, bireyselliği ve bütünlüğü ile ön plana çıkan birinci tözlerden sonra, bu birinci tözlerin “tür”lerini (*species*) ve “cins”lerini (*genera*) “ikinci tözler” (*secondary substances*) olarak ele almaktadır. Çünkü onun iddiasına göre, herhangi bir kimse bireysel bir tözün ne olduğunu izah etmek isterse, o kimse ilgili izahında mutlaka türlere ve cinslere müracaat etmek durumundadır. Örneğin, bir kimse Uğur, Orhan, Atilla, Ayça vb. şahıslardan bir tanesine işaret ederek “Bu nedir?” diye sorsa, o kimseye, “Bu insandır.” şeklinde cevap verilir. Aynı şekilde, bir kimse belirli bir kavanozdaki toprağa işaret ederek “Bu nedir?” diye sorsa, o kimseye, “Bu topraktır.” şeklinde cevap verilir (Aristotle, 1928a: 2b29-37; Brentano, 1975: 174; De Rijk, 2002: 389; Hacking, 2001: 481). Aristoteles,

tabiatı itibariyle çokluk hakkında yüklem olabilen “insan”, “taş”, “ağaç” vb. kavramları “tümeller” olarak adlandırırken, bu türden bir yüklem olma özelliği olmayan Uğur, Orhan vb. bireyleri ise “tekiler” olarak nitelendirmektedir. Bu yönüyle, Aristoteles açısından, tekil ve tümel ayrımı genel itibariyle birinci ve ikinci tözler arasındaki ayrıma dayanmaktadır (Aristotle, 1928b: 17a38-40; Aristotle, 1928a: 2b15-20; Joseph, 1906: 39-40).

Kategoriler kuramındaki yaklaşımdan hareketle türler töz olarak adlandırılmaya cinslerden daha layık görünmektedirler. Çünkü duyumsanabilen bir nesnenin yani bireysel tözün ne olduğu açıklanmak istenirse, ilgili konuya/mevzuya yakın olan açıklama daha muteber olacaktır.⁴ Örneğin, herhangi bir bireye işaret ederek “O nedir?” diye sorulursa, “Bu canlıdır.” şeklinde bir yanıt vermektense, “Bu insandır.” şeklinde bir yanıt vermek daha uygun olacaktır. Çünkü buradaki “insan” betimlemesi daha yoğun bir şekilde bireye özgü iken; “canlı” betimlemesi ise birey açısından aşırı genel bir görünümüdür (Bar-On, 1987: 52). Aynı şekilde, gölgesinde oturduğu bireysel ağacı, “bitki” olarak nitelendirmekten ziyade, “ağaç” olarak nitelendirmek daha muteber olacaktır (Aristotle, 1928a: 2b10; De Rijk, 2002: 392).

Aristoteles “insan”, “taş”, “ağaç”, “kalem”, “kitap” gibi türleri yani tümelleri ikinci tözler kategorisine dâhil ettiği gibi; “canlı”, “ölü”, “iki ayaklı” gibi niteleme vb. içerikli cinsleri de ikinci tözler kategorisine dâhil etmektedir. Bu noktada, birinci tözler ve ikinci tözler arasındaki ilişkiyi detaylandırmak Aristoteles felsefesi açısından son derece önemlidir. Bu bağlamda öncelikle, birinci tözler ve ikinci tözler arasındaki *ontolojik bağımlılık* dikkati çekmektedir. Çünkü filozof açısından, birinci tözler yoksa ikinci tözlerin mevcudiyetinden bahsetmek mümkün değildir. Yani dış dünyada bireysel insanlar, bireysel atlar, bireysel ağaçlar, bireysel erdemliler, bireysel adiller vb. yoksa “insan”, “at”, “ağaç”, “erdem”, “adil” vb. ikincil tözlerin mevcudiyeti de mümkün olmayacaktır (De Rijk, 2002: 323). Aslında bu kabul Platon felsefesindeki ideaların ontolojik statüsüne yönelik açık bir reddiye görünümündedir (De Rijk, 2002: 392, 397).

Birinci tözler ve ikinci tözler arasındaki bir diğer ilişki *bilgi bağımlılığı*

⁴ Daha soyut olmaları itibariyle, Metafizik'te ise cinsler töz olarak adlandırılmaya türlerden daha layık görünmektedirler. Bkz. (Aristotle, 1928d: 10.42a12-15; Owens, 1960: 83-84; Pini, 2002: 41).

dır. Filozofun tür ve cins olarak adlandırdığı ikinci tözler, dış dünyada mevcut olan birinci tözlere dair bilgilerin taşıyıcılarıdır. Bir başka ifadeyle, tür ve cins gibi ikincil töz kavramlar mevcut değilse, dış dünyaya dair bilginin elde edilmesi mümkün olmayacaktır. Elbette bu varsayım, Platon felsefesinde olduğu gibi, tümel kavramların soyut mevcudiyetini kabul etmemektedir. Onların mevcudiyeti sadece bilgi maksatlı zihinsel bir teşekküldür (Aristotle, 1928a: 2b30-35; Bar-On, 1987: 20). Yani, bilginin nesnesi bilgiden önce mevcut olacak ve böylelikle, bilginin nesnesi yoksa bilgi de mümkün olmayacaktır (Aristotle, 1928a: 7b20-30). Bu durum Aristoteles felsefesinde kategorilerin ve kategorilere yüklenen bilginin varoluşsal bakımdan dış dünyadaki mevcut bireylere dayandığını açıkça ortaya koymaktadır.

Netice itibariyle, Aristoteles'in kategoriler metni bağlamındaki töz ontolojisinde dört varlık sınıfı karşımıza çıkmaktadır. Bunları somuttan soyuta doğru sıralarsak şöyle bir tablo ortaya çıkmaktadır:

A. Birinci Tözler: Bunlar ne bir konuda bulunan ne de bir konuya yüklenen bireysel varlıklardır. Örneğin, Ali, Veli, Ayşe gibi bireysel bir insan, bireysel bir at, şu an okuduğum kitap, merdivendeki kedi, kavanozdaki toprak vb. bütün bunlar kendilerine birer hüviyet veya özdeşlik atfedilmeleri mümkün bir bütünlüğe sahip olan varlıklardır. Bunlar, herhangi bir konuya yüklenmekten ziyade, bütün araştırmaların ve incelemelerin kendisine dayandığı somut zemindir.

B. Birinci Tözlerin Özellikleri (İlnekleri): Bunlar bir konuda bulunan, fakat bir konuya yüklem olmayan unsurlardır. Örneğin, bireysel gramer bilgisi, bireysel beyaz, bireysel erdem, bireysel iyilik vb. bütün bunlar ontolojik bakımdan birinci tözlere bağımlı olan ilintilerdir. Bu özelliklerin bir konuda olması demek, onların birinci tözlerde bulunması demektir. Tıpkı bilginin insan zihninde olması, rengin bir cisim üzerinde olması, erdemin ve iyiliğin bireyde olması gibi (Aristotle, 1928d: 1020b25; Brentano, 1975: 21). Diğer taraftan, herhangi bir şeyi o şey yapan “öz”ü madde-form bileşenin belirleyicisi olma cihetiyle bu özelliklere dâhil etmek mümkündür. Lakin bu “öz”ün birinci tözden ayrılmayan bir özellik olduğunu vurgulamak gerekmektedir.

C. Birinci Tözlerin Türleri ve Cinsleri: Bunlar bir konuda bulunmazlar, fakat bir konuya yüklem olurlar. Örneğin, “insan”, “at”, “kitap”, “kedi”,

“toprak” vb. bütün bu kavramlar ilgili bireyde veya nesnede bulunmazlar, fakat bunlar bir konuya yüklem olurlar. Tıpkı bir tür ifadesi olarak “insan”ın Ali, Veli, Ayşe vb. bireyler için “Ali insandır.”, “Veli insandır.”, “Ayşe insandır.” şeklinde yüklem olması gibi. Diğer taraftan, tür ifadeleri birinci tözlere yüklem oldukları gibi, cins ifadeleri ise hem birinci töze hem de ilgili tözün türüne yüklem olabilmektedir. Tıpkı bir cins ifadesi olarak “canlı”nın hem “Ali canlıdır.” şeklindeki hem de “İnsan canlıdır.” şeklindeki yapılarla olanak sağlaması gibi (Aristotle, 1928a: 3a10-20).

D. Birinci Tözlerin Özelliklerinin (İlineklerinin) Türleri ve Cinsleri: Bunlar hem bir konuda bulunurlar hem de bir konuya yüklem olurlar. Örneğin, “bilgi”, “erdem”, “iyilik” vb. bütün bunlar bir konuda bulunurlar ve bir konuya yüklem olurlar. Tıpkı “bilgi”nin insan zihninde bulunması ve “gramer” hakkında, “Gramer bilgidir.” şeklinde yüklem olması gibi (Aristotle, 1928a: 1a20-1b20).⁵

Somut bireylerin ve nesnelerin birinci töz olarak ele alındığı, türlerin ve cinslerin ise ikinci töz olarak ele alındığı bu tasnifte açıkça ortaya çıkmaktadır ki, A yani birinci töz a₁) yüklem bakımından nihai konudur, o başka bir konu hakkında yüklem olmaz ve bir cümlede yüklem olarak bulunmaz, o adeta araştırma ve incelemenin ilk olarak kendisinden başladığı somut zemindir; a₂) her belirlenim için dayanaktır, onun kendisi bağımsız mevcudiyete sahip bir bütünlüktür ve onda çeşitli ilintiler (*Ar. 'araz*) mevcuttur; a₃) ilintisel varlıklar ve ikinci tözler olmak üzere, bütün şeylerin varlığının temelidir; a₄) zıtlıkları bünyesinde barındırmaktadır, yapısındaki ilintisel belirlenimler değişkenlik gösterirken o hüviyetini (identity) muhafaza etmektedir. Bunun aksine, C ve D yani ikinci töz ise, cd₁) birinci töz hakkında yüklem olur, dış dünyada herhangi bir varlığa sahip olmayıp ontolojik olarak birinci töze bağımlıdır; cd₂) birinci töze dair bilgilerin kendisi ile vasıtasıyla mümkün olduğu unsurdur (Bar-On, 1987: 43-44).

3. Kategoriler Kuramının Ele Alınış Biçimleri

Aristoteles'in kategoriler kuramının hangi ilme ait olduğu meselesi

⁵ Fârâbî bu dört sınıfı sırasıyla “tekil töz” (*şabsu'l-cevber*), “tekil ilinek” (*şabsu'l-'araz*), “tümel töz” (*külliyü'l-cevber*), “tümel ilinek” (*külliyü'l-'araz*) şeklinde ele almaktadır (Fârâbî, 1985a: 89-91).

gerek geç Antik Çağ ve Ortaçağ düşünürleri gerekse modern ve çağdaş düşünürler tarafından sıkça gündeme getirilen bir tartışmadır. Bazı düşünürler bu kuramın dil ilmine mahsus bir mevzu olduğunu iddia ederken, bazıları ise onun varlıkbilime (ontoloji), mantık ilmine, metafiziğe vb. alanlara ait olup olmadığını tartışma konusu edinmektedir (Evangelou, 1996: 28-33; Yalın, 2000: 3; Köz, 2003: 87). Hatta Ernest Von Aster gibi bazı düşünürler, Aristoteles'in "etki" ve "edilgi" olarak kabul ettiği kategorilerin gerçekte kategori vasfı taşımadıklarını iddia etmektedir. Çünkü bu varsayımın göre bütün objeler etkin ve edilgin değildirler. Von Aster söz konusu gerekçeden dolayı Aristoteles'in kategoriler kuramını, mantık ilminden ziyade, gramere yani dil ilmine tahsis etmektedir (Aster, 2005: 254-255; Çapak, 2004: 108-109). Hâlbuki Aristoteles'in dört neden kuramı bağlamında bu iddianın geçersizliğini teyit etmek mümkündür. Çünkü herhangi bir cisim "etki" kategorisi bağlamında en azından yer kaplama, içinde bulunduğu konuma baskı uygulama gibi çeşitli nitelendirmelere sahip iken; "edilgi" kategorisi bağlamında ise ortamın hava basıncına maruz kalma, ısı ve ışıktan dolayı yapısal değişikliğe uğrama gibi çeşitli nitelendirmelere sahiptir.

İslam filozofları ve Ortaçağ bazı filozofları Aristoteles'in kategoriler kuramını genellikle mantık ilminin bir konusu olarak ele almaktadırlar. Hatta Ortaçağ boyunca bu kanaatin yaygın olarak kabul edildiği görülmektedir. Elbette bu genel eğilimin yanısıra söz konusu kuram ile alakalı farklı kanaatler de mevcuttur. Örneğin İbn Sinâ (980-1037) kategoriler kuramının, mantıktan ziyade, metafiziğe ait bir konu olduğunu ve tanımın ortaya konulabilmesi için bu kategorilere ihtiyaç duyulduğunu iddia etmektedir (İbn Sinâ, 2010: 3-7; Bertolacci, 2006: 275). Aynı şekilde, son dönem düşünürlerinden Ali Sedat (1857-1900) da kategorilerin, mantıktan ziyade, metafizik ile ilişkili olduğunu iddia etmektedir. Hatta İslam düşünürlerinden mantığa hücum edenlerin, mantığın özellikle bu bölümünü hedef aldıkları, daha sonra gelen mantıkçıların ise kategoriler bahsini mantık kitaplarından kaldırdıkları iddia edilmektedir (Tekin, 2014: 63-64). Hiç şüphesiz bu türden farklı kanaatlerin teşekkülündeki temel gerekçe, kategoriler kuramına yüklenen farklı anlamlardır (Evangelou, 1996: 28-33; Tefvik, 2015: 659). Bu yönüyle, ilgili konudaki farklı yaklaşımların gerekçelerine göz atmak gerekmektedir.

3.1. Kategoriler Kuramının Dilsel Yorumu

Kategoriler kitabının başlangıç bölümü, bu metnin dilsel, mantıksal veya metafiziksel kuramlardan herhangi birine ait olup olmadığına dair bazı imalar içermektedir. Örneğin, metnin daha başlangıcında “eşşesli sözcük”, “eşşanlı sözcük” ve “eşşöklü sözcük” gibi dilbilgisel tabirlerin izahına yer verilmesi, kategoriler kuramının dilsel yorumunu benimseyenler için önemli bir gerekçe görünümündedir (Owens, 1960: 74-75). Bu bağlamda özellikle Boethius'un (M.S. 475-526) kategorileri sadece “delâlet eden kelimeler” olarak ele alması, ilgili konuda uzun süreli karmaşaların ortaya çıkmasına neden olmaktadır (Pini, 2002: 9-11). Simplicius'un da belirttiği gibi, Aristoteles'in kategoriler listesini sadece delâlet eden kelimeler olarak ele almak, kategoriler kuramını bir dil veya gramer konusu haline getirmektedir (De Rijk, 2002: 359).

Kategoriler kuramının dilsel yorumunu benimseyen düşünürler, ilgili metinlerden hareketle bazı gerekçeler ortaya koymaktadırlar. Bu bağlamda ilk olarak Aristoteles'in *Kategoriler* ve *Yorum Üzerine* adlı kitapları arasındaki öncelik sonralık ilişkisi dilsel yorumun bir gerekçesi olarak sunulmaktadır. Yani bu yaklaşım açısından, *Organon* külliyatı içerisindeki *Kategoriler* kitabının hem basit yani, bileşime uğramamış kelimeleri konu edinmesi hem de kelimelerin bileşimini konu edinen *Yorum Üzerine* adlı kitaptan önce gelmesi ilgili gerekçe açısından önemlidir (Evangelio, 1996: 29; Erdem, 2010: 16). Aristoteles'in kategoriler metni içerisinde basit kelimelerden bahsederken “Bu kelimelerden hiçbirisi kendi başına bir doğrulama ortaya koymaz, fakat bunların birbiriyle bileşimi bir doğrulama ortaya koyar.” (Aristotle, 1928a: 2a5-10) demesi, dilsel yorum taraftarlarının kanatlarını desteklemek için kullandıkları bir diğer temeldir. Çünkü onların varsayımına göre doğrulama, delâlet edilen şeyler (göndergeler) arasında tezahür etmekten ziyade, delâlet eden kelimeler arasında teşekkül etmektedir (Ammonius, 1991: 16; Evangelio, 1996: 30).

Aristoteles'in kategoriler ile alakalı izahında -etimolojik olarak- “söylemek” (λέγειν-*legein*) tabirine müracaat etmesi kategoriler kuramının dilsel yorumuna dair bir üçüncü gerekçe olarak sunulmaktadır. Çünkü bu yorum taraftarları söylemin ancak sesler vasıtasıyla mümkün olacağına dikkat çekmekte ve böylelikle, kategorilerin “sesler” (φωναί) ile alakalı olduğunu iddia etmektedirler (Evangelio, 1996: 29; Bolay, 2005: 25). Aris-

toteles'in kategoriler listesini sunarken "delâlet etmek" (σημαίνειν/*signify*) tabirini kullanması, dilsel yorumu benimseyenleri gündeme getirdiği bir diğer gerekçedir. Bu yaklaşım açısından, şeylere sözlü ve yazılı işaretlerle delâlet edildiği için, kategorilerin varlıklarla (*beings*) ilgili değil, bilakis varlıklara delâlet eden kelimelerle ilgili olması gerekmektedir (Evangelou, 1996: 29-30; Erdem, 2010: 16-17).

Aristoteles yorumcularından Adolf Trendelenburg (1844-1941) Kant'ın eleştirilerine karşı Aristoteles'in kategoriler listesini müdafaa etmekte ve bu teşebbüsünde kategorilerin dilsel yorumunu temel almaktadır. Onun iddiasına göre, Aristoteles'in gündeme getirdiği kategoriler listesi konuşmanın kısımlarından yani gramer bağıntılarından teşekkül etmektedir ki bu yapı gramer bağıntıları ve mantık arasındaki uyuma olanak sağlamaktadır. Nitekim bu varsayım açısından kategoriler listesi ve gramer öğeleri arasında önemli bir bağ vardır. "Töz" ve asal ad arasındaki; "nicelik" ve "nitelik" ile sıfat arasındaki; "bağıntı" ile üstünlük derecesi ve edat arasındaki; "zaman" ve "mekân" ile zaman ve mekân zarfları arasındaki; "etki" ve "edilgi" ile fiillerin etkenliği ve edilgenliği arasındaki uyum bu iddiayı açıkça teyit etmektedir (Brentano, 1975: 52; De Rijk, 2002: 361; Adamson, 1911: 178). Elbette duysal ve bilişsel gelişimden, algılamadan, hafızadan, bireysellikten ve sosyal etkileşimden bağımsız bir dil kabiliyetinden bahsetmek pek gerçekçi olmayacaktır (Taylor, 1995: 19). Lakin şu hususun da göz önünde bulundurulması gerekmektedir ki, gerçekliğin taşıyıcı unsurları sadece dilsel öğeler ise, bu durumda görecilikten kurtulup bilgiyi ve objektif doğruluğu tesis etmek mümkün olmayacaktır (Taylor, 1995: 2-3).

3.2. Kategoriler Kuramının Ontolojik Yorumu

Bazı Aristoteles yorumcuları kategoriler kuramının kelimelerden ve dilbilimsel kullanımlardan ziyade, varolan şeyler ile ilişkili olduklarını iddia etmektedirler. Nitekim bu düşünürler kendi kanaatlerini teyit etmek için iki temel gerekçeden hareket etmektedirler ki bunlardan birincisi, Aristoteles'in kategoriler metninde "töz" ve "varlık" gibi, Yunanca'da etimolojik olarak "varolma" fiili ile ilişkili kelimeleri kullanmış olmasıdır. Bu gerekçeden hareketle söz konusu düşünürler, kategoriler kuramının varlıkla ilişkili olduğunu ve böylelikle, kuramın ontolojik yorumunun yegâne doğru yorum olduğunu ifade etmektedirler (Evangelou, 1996: 30).

Ontolojik yorum taraftarlarının kategorileri varlık ile özdeşleştirmeleri bu bağlamda kullanılan bir diğer gerekçedir. Yani onlar açısından, hakkında konuşulabilen şey öncelikle varlıklardır. Çünkü delâlet etmek için gerçek şeyler veya varlıklar yoksa konuşmanın anlamlı olması mümkün değildir. Bu yoruma göre, bir önermenin doğruluğunu veya yanlışlığını belirleyen şey söz konusu varlıklara yönelik delâlet olduğu için, kategoriler metninde sık sık kullanılan “söylenilen şeyler” ifadesi, delâlet eden kelimelerden ziyade, delâlet edilen şeyler olarak anlaşılmalıdır (Ammonius, 1991: 16; De Rijk, 2002: 359). Evangeliou'nun belirttiğine göre, bazı muhalif düşünürler ontolojik yorum taraftarlarının hata ettiklerini, çünkü kategoriler kuramının, onların iddia ettikleri gibi, ontolojiye değil mantık ilmine dâhil olduğunu ifade etmektedirler. Bir başka ifadeyle, Aristoteles'in *Metafizik* adlı eserinde gündeme getirdiği varlık olarak varlıkları (*beings qua beings*) mantık ilmi konu edindiği için, dilsel yorumun ve ontolojik yorumun eksiklerini ortadan kaldıracak farklı bir teşebbüsün gündeme getirilmesi gereklidir (Evangeliou, 1996: 30-31; Pini, 2002: 6).

3.3. Kategoriler Kuramının Mantıksal Yorumu

Evangeliou mantıksal yorum taraftarlarının kendi kanaatlerini teyit etmek için üç yaklaşım benimsediklerini iddia etmektedir. Birincisi Olympiodorus (M.S. 495-570)'un benimsediği yaklaşımdır ki buna göre, bazı şeyler sadece diğerlerini bildirirken, bazı şeyler sadece diğerleri tarafından bildirilmektedir; bununla birlikte bazı diğer şeyler ise hem bildirmekte hem de bildirilmektedirler. Örneğin, ses/konuşma işaretleri (*vocal signs*) sadece bildirirler; varolan şeyler (*existing things*) sadece bildirilirler; fakat kavramlar hem bildirmekte hem de bildirilmektedirler. Bu durumda kavramlar, kelimeler (*words*) ve şeyler (*things*) arasında yer edinmektedirler. Olympiodorus bazı yorumcuların kategorileri kelimelerle ve şeylerle ilişkilendirme girişimlerine karşı çıkmakta ve bu bağlamda, kelimeler ve şeyler arasında yer edinen kavramları kategorilerin asıl konusu olarak ele almaktadır (Evangeliou, 1996: 31; Güçlü vd., 2003: 798-799).

Mantıksal yorum taraftarlarının gündeme getirdiği ikinci husus, Dexippus'un da belirttiği gibi, kavramların delâlet eden yegâne gerçek unsurlar olarak göz önünde bulundurulmasıdır. Bu yaklaşıma göre, kelimeler ve şeyler arasındaki bağıntıyı tesis eden kavramlar olmaksızın, şeylere delâlet etmek mümkün olmadığı gibi, doğru ve yanlış önermelerin belir-

lenmesi de mümkün değildir (Evangeliou, 1996: 31).

Mantıksal yorum taraftarlarının kendi kanaatlerini teyit etmek için müracaat ettikleri bir diğer gerekçe, Aristoteles'in cins (*genera*) kavramını metafiziksel, fiziksel ve mantıksal konuları içerecek farklılıklarla yorumlamış olma iddiasıdır. Yani cins, çokluktan önce gelme ve teolojinin ya da ilk felsefenin konusunu şekillendirme bakımından metafiziksel bir unsur; çoklukta bulunma ve fiziğin konusunu oluşturma bakımından fiziksel bir unsur; çokluktan sonra gelme ve mantığın konusunu oluşturma bakımından mantıksal bir unsur olarak ele alınmaktadır. Netice itibariyle, bu yaklaşım *Kategoriler*'i mantığın bir parçası olarak ele almakta ve böylelikle, kategoriler kuramının konusunu yukarıda belirtilen üçüncü tasnifteki cins izahı ile yani kavramlarla sınırlandırmaktadır. Üstelik bu yaklaşım, üçüncü tasnifteki kavramsal çerçeveye alternatif olarak sunulan bütün seçeneklerin *Organon*'dan kaldırılması gerektiğini iddia etmektedir (Evangeliou, 1996: 31-32; Köz, 2003: 83; Taylan, 1996: 89).

Ancak kategoriler kuramının sadece düşüncelerle yani kavramlarla ilişkili olduğunun iddia edilmesi bazı eleştirileri gündeme getirmektedir. Çünkü bu varsayım kabul edilirse, kategoriler kuramı daha başlangıçtan itibaren psikolojinin bir konusu olarak göz önünde bulundurulacak ve böylelikle, mevzu sadece zihinsel bir hüviyete dönüşecektir. Nitekim bu gerekçe, Simplicius'un da belirtmiş olduğu gibi, *Kategoriler* metninin ilgi alanını sadece kavramlarla sınırlandırmanın mümkün olmadığını gösteren önemli bir ipucu görünümündedir (Evangeliou, 1996: 32; De Rijk, 2002: 359; Pini, 2002: 12-13).

Şu ana kadar ki yorumlar dikkate alınır, Aristoteles'in kategoriler kuramını sadece kelimelerle, sadece kavramlarla ve sadece şeylerle ilişkilendirmek pek mümkün görünmemektedir. Elbette Platon'un ontolojik ve epistemolojik yaklaşımlarına eleştiri maksadıyla biçimlendirilen bir kuramın temel düzeyde dış dünyadaki varlıkları dikkate alması beklenmektedir. Fakat bu kuramın sadece dilsel veya kavramsal bir yapı ile ilişkilendirilmesi Aristoteles'in yaklaşımını izah etmek için yeterli değildir (Owens, 1960: 83). Biz burada, Evangeliou'nun önerilerinden farklı olarak, kategorilerin mantıksal yorumu ve kapsamlı yorumu arasında daha detaylı bir ayırım yapmanın gerekli olduğunu düşünmekteyiz. Şöyle ki, kategoriler kuramının kavramlarla ilişkilendirilmesi bir noktaya kadar doğru bir yo-

rum olarak ele alınabilir. Çünkü pek çok Aristoteles yorumcusunun gündeme getirdiği gibi, mantığın konusu kavramlardır, yani, bireylerin ve tek tek varlıkların mevcudiyeti ile zihinsel varlıkları mümkün olan ikincil tözlerdir (Bertolacci, 2006: 273). Nitekim ikincil tözler yani "insan", "taş", "ağaç", "masa", "sandalye" gibi kavramlar olmaksızın ilgili bireysel varlıklara dair bilgi ortaya koymak mümkün değildir. Peki, bu durumda metafizik de tıpkı mantık gibi, bireysel varlıklardan ve tek teklerden ziyade, birer soyut unsur olarak kavramları yani ikincil tözleri konu ediniyorsa, kategoriler kuramı hem mantıkla hem de metafizikle doğrudan ilişkilidir diyebilir miyiz? Elbette konu benzerliği bakımından iki farklı disiplin arasındaki bu münasebeti teyit etmek mümkündür. Hatta bazı düşünürlerin kategorileri metafizik ilişkili bir kuram olarak ele almaları bu bağlam itibarıyla anlamlı görünmektedir.

Peki, metafizik sadece varlık olarak varlıkları (*beings qua beings*) yani bireylerden ve tek teklerden bağımsız soyut unsurları konu ediniyor ise, mantığın ikincil tözler olarak adlandırılan kavramsal kategorileri ele alış biçimi nasıldır? Fârâbî (872-950)'nin *Kitâbu Kâtâğüriyâs ey el-Makûlât* adlı eserinden anladığımız kadarıyla, ikincil tözleri, sadece duyumsanan öğelerin zihinsel kavramları olarak ele almak mantıksal bir girişim ortaya koymak için yeterli değildir. Bilakis, herhangi bir ele alışın mantıksal olması demek, ikincil tözlerin yani kavramların hem kelimelere nispetlerinin hem de zihin dışındaki mevcutlara nispetlerinin birlikte göz önünde bulundurulması demektir. Bir başka ifadeyle, kategoriler kuramında konu edilen kavramlar duyumsanan öğelere ve kelimelere nispetleri ile mantıksal (*mantıkıyye*) olmaktadır. Şayet bu nispetlerden sadece birisi dikkate alınır ise, söz konusu girişimin mantıksal olması mümkün değildir. Örneğin, ikincil töz olarak nitelendirilen bir kavramın sadece duyumsanan öğelere nispeti dikkate alınır ise, bu ele alış tabîi yani fiziksel bir durum olacaktır; sadece ilgili kelimeye nispeti dikkate alınır ise, bu ele alış dilsel bir durum olacaktır (Fârâbî, 1985a: 116-117; Fârâbî, 1986b: 24; Fârâbî, 1961: 72; Yeşil, 2015: 113).

Aristoteles yorumcularından pek çoğu kategoriler kuramını mantık disiplini ile ilişkilendirme gayreti içerisindeyler. Hatta *Kategoriler* kitabının *Organon* külliyyatı içerisinde ele alınması bu yaklaşımın somut göstergesidir. Elbette söz konusu bağlam itibarıyla kategoriler kuramını mantık

disiplini ile ilişkilendirmek mümkündür. Çünkü Aristoteles'in felsefi bütüncül bir tarzda dikkate alınır ise, herhangi bir kategorinin insani heveslerden ve keyfiliklerden ziyade, doğada mevcut olan varlıklara dayanması gerekmektedir (Owens, 1960: 83). Üstelik bu yaklaşımın kategorileri iki yönlü (*tarafeyn*) olarak yani, hem varlıklara hem de kelimelere nispetleri ile ele alması, kategoriler kuramının metafiziksel ve mantıksal yorumundaki farklılığı ortaya koymaktadır. Netice olarak şunu söylemek mümkün görünmektedir ki, kategoriler kuramının mantıksal yorumundaki amaç ne sadece ses/konuşma işaretleriyle (*vocal signs*), ne sadece kavramlarla (*concepts*) ve ne sadece varolan şeylerle (*existing things*) ilgilenmektedir; bilakis ilgili üç alanı bir bütün olarak göz önünde bulundurmaktır (Evangelou, 1996: 32; Köz, 2003: 83). Kısacası, Aristoteles açısından mantık disiplininin sadece kavramları konu edindiği iddia edilebilir, fakat bu durum asla, kavramları meydana getiren kategorilerin dilsel ve ontolojik bağlamı dikkate almaksızın teşekkül ettikleri anlamına gelmemektedir (Ammonius, 1991: 18; De Rijk, 2002: 360; Evangelou, 1996: 25).

Sonuç: Kategoriler Kuramının Kapsamlı Yorumu

Aristoteles'in kategoriler kuramındaki genel maksadı sadece dilsel veya ontolojik yorumla ifade etmenin mümkün olmadığını ve bu gerekçeyle, mantıksal yorumun genel geçer kanaat olarak ön plana çıkarıldığını ifade etmiştik. Ancak bu kurama dair sadece mantıksal bağlamın vurgulanması bazı sakıncaları ve hatta eksik değerlendirmeleri beraberinde getirmektedir. Nitekim *Kategoriler* metni ve Fârâbî gibi bazı Aristoteles yorumcularının *Organon* tasnifi açık bir şekilde göstermektedir ki kategoriler temel düzeyde iletişimin, sözün ve kıyasın kendisinden hareketle teşekkül ettiği yapılardır (Fârâbî, 1985b: 58). Bu durum kategoriler kuramının hem bütün bilimlere giriş niteliğinde bir çalışma olarak tahsis edilmesinin hem de dilbilimden metafiziğe kadar bütün disiplinlerle ilişkilendirilmesinin yegâne gerekçesidir.

Kategoriler kuramının mantıksal yorumunda gündeme getirilen dil, düşünce (kavram) ve varlık bağlamı bir bütün olarak dikkate alınmamış olsa bile, bir dilbilimcinin, fizikçinin, matematikçinin, metafizikçinin, siyaset bilimcinin (vb.) kategorilere müracaat etmeksizin iletişimde bulunması ve herhangi bir kuram ortaya koyması mümkün değildir. Çünkü

kanaat belirtmek, varsayım ifade etmek, kuram geliştirmek, karşıt-kuram oluşturmak ve hatta inanç şekillendirmek ancak ve ancak kavramlar yani kategoriler vasıtasıyla mümkün olan eylemlerdir. Örneğin, dünyanın dönmesi ile alakalı bir tasarım ortaya koyabilmek için “dünya” kavramının, sosyal bilimlerle alakalı bir sunum yapabilmek “sosyal bilim” kavramının, büyük bir tarihi mirasa sahip olma iddiasını dile getirebilmek içinse “tarih” ve “miras” kavramlarının teşekkül etmiş olması gerekmektedir (Yeşil, 2016: 478).

Aristoteles açısından, bilimlerin farklı işleyiş biçimlerine sahip olması her bir disiplinin kategorileri farklı şekilde konu edinmesine zemin hazırlamaktadır. Örneğin, filozofun teorik bilimler olarak adlandırdığı fizik, matematik ve metafizik disiplinlerinden her birisi farklı varlık alanlarını konu edinmekte ve böylelikle, kategorik yapıları farklı şekillerde ele almaktadırlar. Nitekim fizik bilimi bireysel varlıkları, tek tekleri yani hareketli ve değişken olmaları itibarıyla bireysel tözleri konu edinirken; matematik bilimi duyumsanan ögelerden soyutlanan nicelik kategorilerini sanki ontolojik bağlamla hiç bağıntıları yokmuş gibi konu edinmekte; (Aristotle, 1928d: 1059b10-20, 1090a25-30) metafizik ise kendisinde hiç bir maddiliğin ve potansiyelliğin mevcut olmadığı mükemmel tözü yani hareket etmeyen ilk hareket ettiriciyi ve bütün bilimlerin müşterek ilkelelerini soyut düzlemde konu edinmektedir (Aristotle, 1928d: 1064a30-35, Studtmann, 2008: 150-152). Benzer bir izah pratik bilimler için de söz konusu edilebilir. Örneğin, bir gramerci konu edindiği kategorilerin uygunluk ölçütlerini dil toplumundaki kullanım ve anlamlılık ile teyit ederken; diyalektik ve retorik uzmanı bir siyaset bilimci ise gündeme getirmiş olduğu kategorik ifadelerin popülerliğini veya konu-dışılığını muhataplarının psikolojik ve sosyolojik eğilimleri ile teyit etmeye çalışmaktadır.

Elbette klasik mantık sadece fizik, matematik ve metafizik için değil aynı zamanda diyalektik ve retorik gibi çeşitli sanatsal alanlar olmak üzere, bütün teorik ve pratik bilimler için müşterek bir usul görünümündedir. Mantıkçı açısından, her bir bilimde kendilerine müracaat edilen kategorilerin çerçevelerini veya üyelik kriterlerini cins-tür ilişkisi içerisindeki ayrımın rasyonel tespiti ile teyit etmek ideal bir teşebbüstür (Taylor, 1995: 23-24). Ancak, gerek araştırılan konulardaki zorluklar gerekse

araştırma aygıtlarındaki sınırlılıklar bilimlerde kullanılan bütün kategorileri tam olarak aydınlatmayı imkansız hale getirmektedir. Netice itibariyle şu yargıyı dile getirmek mümkün görünmektedir ki, Aristoteles'in kategoriler kuramındaki genel maksadı mantıksal yoruma karşılık gelmekte ve bu yaklaşım gereğince, bilimlerde kullanılan her bir kategorinin (kavram) hem dilsel hem de ontolojik bağlamının dikkate alınması gerekmektedir. Üstelik bu kabul dil, anlam (kategori) ve varlık arasındaki bütünlüğün tesis edilemediği durumlarda mantığın söz sahibi olamayacağı anlamına gelmemektedir.

Felsefe tarihi boyunca Aristoteles'in kategoriler kuramı farklı şekillerde yorumlanmıştır. Bu farklı yorumlama biçimleri hem Aristoteles felsefesinin bütüncül yapısını yansıtmaya hem de Aristoteles öncesi felsefi düşüncenin yapısal farklılıklarını ortaya koyma bakımından önemli bir tartışma görünümündedir. Nitekim kategoriler kuramının sınırlı yorumları Aristoteles'in kendi felsefesinin bile bütüncül bir tarzda anlaşılmasını imkansız hale getirirken; kuramın kapsamlı yorumu ise sadece Aristoteles'in doğru anlaşılmasına değil, aynı zamanda doğa filozoflarının salt materyalizmine, sofistlerin göreciliğine ve Platon'un metafizik eğilimine yönelik metodik bir yanıt görünümündedir.

Kaynaklar

- Adamson, R. (1911). *A Short History of Logic*, Edinburg: William Blackwood & Sons.
- Altunya, H. (2014). "Quality and Quantity", *The Oxford Encyclopedia of Philosophy, Science And Technology In Islam*, (Ed. İ. Kalın), Oxford University Press, 155-160.
- Ammonius (1991). *On Aristotle Categories* (Çev. S. Marc Cohen ve Gareth B. Matthews). Ithaca: Cornell University Press.
- Aphrodisias A. (1991). *On Aristotle's Prior Analytics I. 1-7* (Çev. Jonathan Barnes vd.). Ithaca: Cornell University Press.
- Aristoteles (2001). *Fizik* (Çev. Saffet Babür). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Aristotle (1912). *De Partibus Animalium* (Çev. William Ogle, Ed. J. A. Smith & W. D. Ross, The Works of Aristotle, Volume V, içinde). Oxford: Oxford University Press.

- Aristotle (1925). *Ethica Nicomachea* (Çev. W. D. Ross, Ed. W. D. Ross, The Works of Aristotle, Volume IX, içinde). Oxford: Oxford University Press.
- Aristotle (1928a). *Categoriae* (Çev. E. M. Edghill, Ed. W. D. Ross, The Works of Aristotle, Volume I, içinde). Oxford: Oxford University Press.
- Aristotle (1928b). *De Interpretatione* (Çev. E. M. Edghill, Ed. W. D. Ross, The Works of Aristotle, Volume I, içinde). Oxford: Oxford University Press.
- Aristotle (1928c). *Topica* (Çev. W. A. Pickard, Ed. W. D. Ross, The Works of Aristotle, Volume I, içinde). Oxford: Oxford University Press.
- Aristotle (1928d). *Metaphysica* (Çev. W. D. Ross, Ed. W. D. Ross, The Works of Aristotle, Volume VIII, Second Edition, içinde). Oxford: Oxford University Press.
- Aristotle (1931a). *De Anima*. (Çev. J. A. Smith, Ed. W. D. Ross, The Works of Aristotle, Volume III, içinde). Oxford: Oxford University Press.
- Aristotle (1931b). *Meteorologica* (Çev. E. W. Webster, Ed. W. D. Ross, The Works of Aristotle, Volume III, içinde). Oxford: Oxford University Press.
- Arslan, A. (2007). *İlkçağ Felsefe Tarihi 3 – Aristoteles*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Aster, E. V. (2005). *İlkçağ ve Ortaçağ Felsefe Tarihi* (Çev. Vural Okur). İstanbul: İm Yayın Tasarım.
- Bar-On, A. Z. (1987). *The Categories and The Principle of Coherence, Whitehead's Theory of Categories in Historical Perspective*. Dordrecht: Martinus Nijhoff Publishers.
- Bertolacci, A. (2006). *The Reception of Aristotle's Metaphysics in Avicenna's Kitâb al-Şifâ*. Leiden: Brill.
- Bolay, S. H. (2005). *Aristo Metafiziği ile Gazzali Metafiziğinin Karşılaştırılması*. Ankara: M.E.B. Yayınları.
- Brentano, F. (1975). *On the Several Sense of Being in Aristotle* (Çev. Rolf George). Berkeley: University of California Press.
- Brentano, F. (1981). *The Theory of Categories* (Çev. Roderick M. Chisholm vd.). The Hague: Martinus Nijhoff Publishers.
- Câbirî, M. Â. (2000). *Arap-İslâm Kültürünün Akıl Yapısı* (Çev. Burhan Köroğlu, Hasan Hacak, Ekrem Demirli). İstanbul: Kitabevi.

- Çapak, İ. (2004). Klasik Mantıkta Kategoriler Teorisi, *Felsefe Dünyası*, Sayı: 40, 108-128.
- Çotuksöken, B. (1986). *Porphyrios, Isagoge Aristoteles'in Kategorilerine Giriş* (Çev. Betül Çotuksöken, önsöz içinde). İstanbul: Remzi Kitabevi.
- De Rijck, L. M. (2002). *Aristotle, Semantics and Ontology* (Volume One). Leiden: Brill.
- Erdem, H. S. (2010). Aristoteles ve İbn Hazm'a göre Kategoriler ve Pros Ti, *Hikmet Yurdu Düşünce-Yorum Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*, Cilt:3, Sayı:6, 13-34.
- Evangelidou, C. (1996). *Aristotle's Categories and Porphyry*. Leiden: E. J. Brill.
- Fârâbî (1961). *Felsefetü Aristûtâlîs* (Tahk. ve Takd. Muhsin Mehdî). Beyrût: Dâr Mecelletü Şîr.
- Fârâbî (1985a). *Kitâbu Kâtâgürîyâs ey el-Makûlât* (Tahk. ve Takd. Refik el-'Acem, el-Mantık 'inde'l-Fârâbî I, içinde). Beyrût: Dâru'l-Meşrik.
- Fârâbî (1985b). *et-Tavtîe* (Tahk. ve Takd. Refik el-'Acem, el-Mantık 'inde'l-Fârâbî I, içinde). Beyrût: Dâru'l-Meşrik.
- Fârâbî (1986a). *Kitâbu'l-Elfâzi'l-Musta'mele fî'l-Mantık* (Tahk. ve Takd., Muhsin Mehdî). Beyrût: Dâru'l-Meşrik.
- Fârâbî (1986b). *Şerbu'l-Fârâbî li-Kitâbi Aristûtâlîs fî'l-İbâra* (Nşr. ve Takd. W. Kutch, S. Marrow). Beyrût: Dâru'l-Meşrik.
- Frede, M. (1987). *Essays in Ancient Philosophy*, Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Güçlü, A. vd. (2003). *Felsefe Sözlüğü*. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Hacking, I. (2001). Aristotelian Categories and Cognitive Domains, *Synthese*, Vol. 126, No. 3, 473-515.
- Höffe, O. (2010). *Kant's Critique of Pure Reason*. Dordrecht: Springer.
- Husik, I. (1904). On the Categories of Aristotle, *The Philosophical Review*, Vol. 13, No. 5, 514-528.
- İbn Sînâ (2010). *Kategoriler* (Çev. Muhittin Macit). İstanbul: Litera Yayıncılık.
- Joseph, H. W. B. (1906). *An Introduction to Logic*. Oxford: Oxford University Press.
- Keklik, N. (1982). *Felsefenin İlkeleri*. İstanbul: Doğu Yayınları.

- Köz, İ. (2003). *Mantık Felsefesi*. Ankara: Elis Yayınları.
- Marx, W. (1977). *Introduction to Aristotle's Theory of Being as Being*. The Hague: Martinus Nijhoff.
- Mutlu, E. Ç. (2014). Aristoteles'te Töz (Ousia) Bağlamında Varlığın Çokanlamlılığı ve Maddenin (Hyle) Rolü, *Cogito (Aristoteles)*, Sayı: 77, 115-131, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Owens, J. (1960). Aristotle on Categories, *The Review of Metaphysics*, Vol. 14, No. 1, 73-90.
- Peters, F. E. (2004). *Antik Yunan Felsefesi Terimleri Sözlüğü* (Çev. ve Haz. Hakkı Hünler). İstanbul: Paradigma Yayınları.
- Pini, G. (2002). *Categories and Logic in Duns Scotus*. Leiden: Brill.
- Platon, (1997). *Sofist* (Çev. Mehmet Karasan). İstanbul: M.E.B. Yayınları.
- Simplicius, (2014a). *On Aristotle Categories 5-6* (Çev. Frans A. J. Haas & Barrie Fleet, Ed. Richard Sorabji, Ancient Commentators on Aristotle, içinde). London: Bloomsbury.
- Simplicius, (2014b). *On Aristotle Categories 7-8* (Çev. Barrie Fleet, Ed. Richard Sorabji, Ancient Commentators on Aristotle, içinde). London: Bloomsbury.
- Studtmann, P. (2008). *The Foundations of Aristotle's Categorical Scheme*. Milwaukee: Marquette University Press.
- Taylan, N. (1996). *Mantık Tarihçesi Problemleri*. İstanbul: İFAV Yayınları.
- Taylor, J. R. (1995). *Linguistic Categorization Prototypes in Linguistic Theory*. Oxford: Oxford University Press.
- Tekin, A. (2014). Kategoriler Kitabı'nın Meşşâi Mantıktaki Mertebesi Üzerine Tartışmalar, *Beytulhikme An International Journal of Philosophy*, Volume 4, Issue I, 61-72.
- Tevfik, R. (2015). *Kâmûs-ı Felsefe – Felsefe Sözlüğü* (Yay. Haz. Recep Alpyağlı). Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Wedin, M. V. (2000). *Aristotle's Theory of Substance*, Oxford: University Press.
- Yalın, S. (2000). *İbn Rüşd Felsefesinde Kategoriler* (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi). Kayseri.
- Yeşil, M. (2015). *Fârâbî'de ve Quşîne'da Dil-Anlam ve Doğruluk İlişkisi* (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Isparta.

Yeşil, M. (2016). Olgu-Değer Ayırımına Dair Algının Teşekkülündeki Dilbilimsel Temeller, 1. *Uluslararası Sosyal Bilimler ve Müslümanlar Kongresi* (Bildiriler Kitabı). Konya: Ekopi, 478-484.

Öz: Aristoteles'in kategoriler kuramı felsefe tarihindeki en tartışmalı konulardan birisidir. Gerek geç Antik Çağ ve Orta Çağ düşünürleri gerekse modern ve çağdaş düşünürler bu kuramı farklı açılardan yorumlamaktadırlar. Kategoriler kitabı bütün varlığı on kategoride tasnif etmiş olsa da, Aristoteles tarafından kurgulanan bu kategorilerin dilsel, ontolojik veya mantıksal yapıda olup olmadıklarını belirlemek çok kolay değildir. Öyle görünüyor ki bir yorumcunun ilgili metni okuma biçimi bu soruya nasıl cevap verileceğini belirgin hale getirmektedir.

Anahtar Kelimeler: Kategori, kategoriler kuramı, dilbilim, ontoloji, mantık.

